

Smith, Ricardo ve Marx İktisadında Tarım

(Emek Değer ve Rant Teorisi Yaklaşımları Bağlamında)

Gökhan Günaydın*

Giriş

David Ricardo, klasik iktisatın kurucusu Adam Smith'ten geniş oranda etkilenmekle birlikte, "(ondaki) temel teoriyi eleştirerek kendi sisteminin temelini"¹ kurmuştur. Marx ise, çalışmalarında, klasik geleneğin analitik çerçevesinden önemli ölçüde yararlanmışır.²

Sözü edilen üç iktisatçı arasında tarım sektörünü modelinde merkezi bir konumda kullanan tek iktisatçı Ricardo'dur. Bununla birlikte, her üçü de değer analizinde emek girdisi yaklaşımını benimsemiş olmak konusunda ortaklaşmaktadırlar.

Çalışmada Smith, Ricardo ve Marx'ın analizlerinde tarıma ayırdıkları yer saptanmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu üç yazarın görüşleri, ortaklaştıkları emek – değer teorisi ve farklılaştıkları rant teorisi kapsamı ile sınırlı kalınarak değerlendirilecektir. Yöntemsel olarak, Adam Smith'in klasik iktisada katkıları onun temel analizini geliştiren David Ricardo ile ilgili bölüm kapsamına alınmış olup, Ricardo'nun Smith'i izlediği ve ondan koştuğu konular öne çıkarılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Bolu İzzet Baysal Üniversitesi İİBF

1 Bilsay Kuruç, Ricardo İktisadı'nın Bazı Metod Sorunları, AÜSBF Yayınları No: 301, Ankara, 1970, s.9.

2 J. William Barber, İktisadi Düşünce Tarihi, Şule Yayınları, İstanbul, 1997, s.170.

Klasik – Marxist İktisat Kuramlarının Genel Değerlendirmesi

Klasik geleneğin analitik çerçevesinin oluşmasına, birçok iktisatçının önemli katkıları olmuştur. Bu analitik çerçeveden yararlanmakla birlikte klasik iktisat eleştirisini sağlam bir tutarlılıkla ortaya koyan Marks'ın klasik iktisat düşünürleriyle ilişkisi ise karmaşıktır.³

Adam Smith İktisadı

Klasik iktisadın kurucusu olarak gösterilen Adam Smith, tam adı “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma” olmasına karşın yaygın olarak ilk iki sözcüğü ile tanınan ünlü yapıtında⁴, kapitalist bir toplumda genel olarak servetin nasıl artırılabileceğini araştırmıştır.

Ulusların Zenginliği'nin yayımlandığı 1776 yılında, İngiltere'de, sanayi kapitalizmine geçişinin başlangıç dönemi yaşanıyordu. Dönemin İngiltere'sinde tarım ve sanayi ilişkilerinde farklılıklar öne çıkmaya başlamıştı. Piyasa ekonomisinin hızla yerleştiği bu yıllarda bankacılık gelişiyor, kitlesel üretim hız kazanıyor, nüfus artıyor ve çelişkiler derinleşiyordu.

Yayımlandığı tarihten bu yana üç yüzyılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın halen yoğun olarak tartışma konusu edilen Ulusların Zenginliği adlı yapıtı ile Smith, geçmişin merkantilizmine karşı liberalizm düşüncesini ortaya koymuş; bir iktisadi büyüme teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Smith'in ideolojisi laissez-faire temeline dayanır, bu temelde olmak kaydıyla kamu çıkarı düşüncesi zümrelerin öz çıkarlarına karşı savunulur.⁵

Smith ekonomi politiğin düşünsel temelini meta üretimi ve sermaye birikimi üzerinden kurgular. Meta üretimi üretimin mübadele amacıyla yapılması esasına dayanırken, sermaye birikimi süreçleri toprak mülkiyetini de kapsamına almaktadır.

3 E.K. Hunt, İktisadi Düşünce Tarihi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Temmuz 2005, s. 265: “Marks'ın (klasik iktisadın düşünürleriyle ilişkisi) karmaşıktır. Smith ve Ricardo'nun değer ve kar kuramlarından derinden etkilendi ve bazı açılardan kendi kuramı bu fikirlerin bir uzantısı, inceltilmiş ve ayrıntılandırılmış biçimi olarak görülebilir. Bununla birlikte Marks, onların kuramlarının diğer yanlarıyla ilgili olarak kendisini muhalif bir eleştirmen olarak gördü. Thompson ve Hodgskin'in yazılarından da sıkça ve onaylayarak alıntılar yaptı, ancak burada, yine onların fikirlerinin çoğuna hayli eleştirel yaklaştı. Mill'i entelektüel bir rakip olarak ciddiye aldı, ancak Malthus, Bentham, Senior, Say ve Bastiat'ya karşı neredeyse tamamen eleştirel ve aşağılayıcı bir yaklaşım içindeydi”.

4 Adam Smith, Ulusların Zenginliği, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

5 Smith, karla geçinen işverenler için şunları söylemiştir, “Öz çıkarlarına ilişkin bu üstün bilgileri sayesinde, taşralı mülk sahibinin cömertliğiyle oynarlar ve taşralıların çıkarlarının değil, kendi çıkarlarının kamu çıkarı olduğu yolundaki gafil ancak içten inanç ile taşralı mülk sahibini, hem kendi çıkarından hem de kamu çıkarından vazgeçmesi doğrultusunda kandırırlar. Oysa ticaret ya da manüfaktürün herhangi bir dalıyla uğraşan kişilerin çıkarı, her zaman için, bazı bakımlardan kamu çıkarından farklı, hatta ona tersdir”. A.k., s. 212.

Bu bağlamda, Smith'in gelir dağılımı analizi toplumda üç "zümre"nin bulunduğunu savlar. Bunlardan işçi sınıfı ücret, sermaye sahipleri kâr ve nihayet toprak sahipleri de rant elde ederler. Smith'e göre toprak sahiplerinin topladıkları rantlar ancak toprağı kullanan emeğin doğal ücretinin üzerindeki bölümünden feragat etmeye zorlanmasıyla artacak; böylece oluşturulacak iktisadi gelişme ise herkese yararlı olacaktır.

Smith'in çözümlemesine göre, iktisadi büyüme ve rekabet birbirini kuvvetlendiren olgulardır. Bunun ancak ekonomik-siyasi alanlarda serbestleşmenin sağlanması ile başarılabilirliğini düşünen Smith'in merkantilizme getirdiğı temel eleştiri, rekabetin büyümeyi ençoklaştıracığı varsayımına dayanır. Etkin bir rekabet⁶ ancak iktisadi gelişme ortamlarında olanaklıdır. Büyümenin getirdiğı kazanç, toplumun tüm sınıfları arasında paylaşılacaktır.

Smith'in temel önermesi, büyümenin sermaye birikimi, birikimin de kâr kaynaklı olduğuna ilişkindir. Böylece tek yönlü bir kurgulama ile Smith bölüşümün büyüme üzerindeki etkisini açıklarken; büyümenin bölüşüm üzerindeki etkisini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Ricardo İktisadı

David Ricardo'nun⁷ iktisat bilimi ile tanışması, 1800'lü yılların başında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı yapıtını okuması ile başlamıştır. Çağının önde gelen iktisatçıları olan Mill, Malthus, West, Say ile arkadaşlık ilişkileri olan Ricardo, klasik iktisatın en önemli yapıtlarından olan Principles of Political Economy and Taxation (Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri)⁸'i 1817 yılında yayımlamıştır.

Ricardo'nun yaşadığı çağa iki büyük gelişme damgasını vurmuştur; Sanayi Devrimi ve Fransız devrimi. Sanayi devrimi artı değere kapitalistin el koyduğu kapitalist üretim biçimini egemen kılan gelişmeleri içerirken; Fransız devrimi, üretim güçlerindeki bu gelişmeye koşut olarak; burjuvazinin yedeklediğı emekçi – yoksul kitleler ile birlikte feodalizmi tasfiye etmesini anlatıyordu. Bu anlamda

6 Smith, piyasanın tekelleşme eğilimini, yapıtının bir başka bölümünde şöyle açıklamıştır; "Aynı iş sahibi insanlar, eğlence ve vakit geçirmek için bile olsa biraraya toplandılar mı, söz, sonunda halka karşı bir konspirasyonun örgütlenmesine ya da fiyatları yükseltmenin bir yolunu bulmaya dayanır". A.k., s. 113.

7 David Ricardo zengin bir burjuva ailesinin çocuğı olarak 1772 yılında İngiltere'de doğmuştur. Babasının mesleğı olan borsa simsarlığı yoluyla kısa sürede oldukça büyük bir servetin sahibi olmuştur.

8 David Ricardo, Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri, çev: Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.

Ricardo, burjuvazinin sosyo – ekonomik ve politik yönlerle dünyayı hızla değiştirdiği bir döneme tanıklık etmiştir.

Dönemin burjuvazisi, devrimci bir kimlik taşıyordu. Ortak rakibin feodalite olduğu ve emeğin yedeklendiği bu dönemde, burjuvazi – emek arasında şekillenecek bir sınıf mücadelesinden korkmak için bir neden – henüz – yoktu. Bu durum, klasik ekonomi politiğin, kendisinden sonra gelecek vülger (bayağı) iktisat okullarından farklı bir altyapıda oluştuğunu ortaya koymakta ve bir anlamda klasik iktisadın sınıf temelinde analiz geliştirmesinin tarihsel nedenini açıklamaktadır. Yine bu açıklamaya koşut olarak; toprak sahibinin kapitalist gelişim önündeki engelleyici etkisi, klasik ekonominin emek değer teorisinin (metaların değerinin içerdikleri emek miktarınca belirlenmesi) geliştirilmesinde, belirleyici bir rol oynamıştır. Ancak bu sayede rant bir parazit olarak nitelenerek, kapitalist kârından ve işçi ücretinden ayrıştırılabilmektedir.⁹

Napolyon savaşları sonrasında İngiltere'nin net bir gıda ürünleri dışalımıcısı olduğu dönemde hububat fiyatlarının artmasıyla birlikte toprak sahiplerinin gelirleri de yükselmişti. Bu sırada çıkarılan Tahıl Yasası'nın tarıma yönelik olarak getirdiği korumanın bir bütün olarak ekonomi üzerindeki etkilerini araştıran Ricardo, ekonominin tamamını dev bir çiftlik gibi düşünerek analiz etmiştir.

Sungur Savran, İlkeler'in Türkçe çevirisine yazdığı "Ricardo'nun Dehası ve Körlüğü" başlıklı yazıda, Ricardo'nun yönteminin, "Smith'de doğru olanı izlemek ve yanlış olanı ayıklamak"¹⁰ olduğunu söyler. Gerçekten de Smith'in yapıtlarında doğru ile yanlışın içiçe geçmişliği, üç yüzyıl boyunca klasik iktisadın izleyicileri kadar (Marx'ın deyişiyle) bayağı iktisadın¹¹ Smith'e yaslanmasına uygun gerekçeler oluşturmuştur.

Ricardo ise Smith'in "Ulusların Zenginliği" ile çizdiği genel çerçeveyi büyük oranda benimseyerek analizini bu temel üzerinde geliştirmesine karşın; yalın ve sistematik kurgulaması ile burjuva iktisadını ötesine geçemeyeceği sınırlara ulaştırmıştır. Bu anlamda Ricardo, klasik iktisadın en ileri – tutarlı ve sistematik temsilcisidir.

9 Sungur Savran, "Ricardo'nun Dehası ve Körlüğü", Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 12.

10 A.k., s. 8.

11 Marx konu ile ilgili olarak Kapital'de şu açıklamalarda bulunur; "... klasik ekonomi politik deyince, yalnızca görünüşleri ele alan, bilimsel ekonominin uzun süre önce sağladığı malzemeyi durup dinlenmeden ağzında geveleyip duran ve burjuvazinin günlük kullanımı için en münasebetsiz olayların en usa – uygun açıklamalarını arayan bunun dışında da tuzukuru burjuvazinin onlar için dünyaların en iyisi olan kendi dünyaları ile ilgili bayağı düşüncelerini bilgiççe sistemleştirmeye ve bunları ebedi gerçeklermiş gibi ilan etmeye kalkışan vülger ekonomiye karşılık, W.Petty'den beri, burjuva toplumdaki gerçek üretim ilişkilerini araştıran bir ekonomi bilimini anlıyorum". Karl, Marx, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2009, s.90.

Ricardo'nun yaptığı Smith'ten toptan bir devralma değildir; ilişki süreklilik – yenilik ve kopuş düzleminde şekillenmiştir. Smith'in vülger iktisatçılara kaynak oluşturacak önermelerini eleştirerek reddeden Ricardo (klasik iktisatçı Smith'i bayağı iktisatçı Smith'e karşı savunmak), birikim (büyüme) süreci içinde bölüşümü dinamik bir şekilde inceleyerek Smith'ten olan kopuşunu geliştirmiştir.

Ricardo'dan sonra iktisat biliminin yöneldiği neoklasik özürçülük, aynı zamanda Ricardo'nun dehasının anlaşılabilmesi için oldukça yalın bir karşılaştırma olanağı vermektedir. Neoklasik dünyanın üretim faktörlerine vurgu yaparak sınıfları görmezden gelen yapısına karşılık Ricardo, daha başlangıçta iktisat biliminin konusunu sermaye sahibi, toprak sahibi ve işçiler arasındaki bölüşümü düzenleyen yasaların belirlenmesi olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda neoklasik dünya malların bedelini üretim faktörlerinin kıtlık fiyatlarının belirleyeceğini öne sürerken; Ricardo iktisadında bu belirlenim, malların üretimi için ortaya konulan emek ile ortaya çıkar. Böylece neoklasik iktisadın veri miktardaki üretim faktörü kıtlığına dayalı statik analiz biçimi karşısında Ricardo, birikim süreçlerinde ortaya çıkan dinamik sonuçları araştırmaya yönelir.

Ricardo, yaşadığı çağın İngiltere'sinin en önemli iktisatçısı olmuş; ölümünden sonra da ekonomi politikten uzun süre "Ricardo'cu iktisat" olarak söz edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yavaş yavaş unutulmaya başlanmış ve esas olarak Marksist gelenek tarafından yaşatılmıştır. 1960'lı yıllarda Piero Sraffa, neoklasik iktisadın köklü bir eleştirisini yaptığı yapıtındaki orijinal teorinin kökeninin Ricardo'da bulunduğunu açıkladı. Başlangıçta Marksizm ile birlikte hareket edip daha sonra ayrılan bu hareket, Sraffa'cı ya da yeni Ricardocu olarak tanımlandı. Böylece Ricardo 20. yüzyılın ikinci yarısında bir kez daha iktisat bilimi tartışmalarında önemli bir yer tutmuş oluyordu.

Marx İktisadı

1818 – 1883 yılları arasında yaşamış olan Marx, Hegel'in diyalektiğini materyalist temele oturtmuş (kendi deyişiyle ayakları üzerine dikmiş); toplumların tarihini bu çerçevede açıklamıştır.

Marx'n bilimsel çalışmaları kapitalizmi tanımlamak ve onunla hesaplaşmak konusunda öncülleri olan burjuva iktisatçılardan ayrılmıştır. Aynı zamanda kapitalizmin kendi sonunu hazırlayarak aşılacağına ilişkin düşüncesi, 19. yüzyıl ortalarından bu yana dünya ekonomi politik sahnesinde yaşanan gelişmelerin de katkısı ile eşsiz bir tartışma alanı oluşturmuştur.

19. yüzyıl kapitalizmi, feodalizmi ve onun artıklarını hızla temizleyen, önündeki engelleri parçalayarak geçen bir gelişim sergilemiştir. Bu çerçevede

üretim daha önce hiç görülmemiş boyutlarda artmış, teknoloji sürekli gelişmiş, emek örgütlenmiş ve üretim toplumsallaşmıştır.

Döneme tanıklık eden Marx, üretimin gitgide artan ölçüde kazandığı toplumsal niteliğe karşın, üretimin nihai sonucu olan ürünün özel mülkiyetin konusu olmasıyla ortaya çıkan ve gittikçe derinleşen uzlaşmaz çelişkiyi saptamış, kapitalist sistemdeki sömürü ilişkilerini artı değer analiziyle açıklamıştır.¹²

Marx, kapitalistleşmiş tarım ile sanayi arasındaki ayrımın, klasik geleneğin yazarlarının ileri sürdüğü kadar kesin olmadığını belirtmiştir. Tersine, kapitalist üretim koşulları ekonominin tüm alanlarını etkisi altına almakta ve aynı biçimde etkilemektedir. Bu bağlamda, kapitalisti toprak sahibinden ayıran önemli bir fark yoktur: her iki sınıf ta emeği sömürerek artı değer elde ederler.

“Marx modelinde gelir bölüşümünün işleyişine önemli bir yer verecek kadar klasik gelenekle ortaklığa sahipti. Gerçekten de bölüşüme hükmeden yasalar, Marx’ın kapitalist üretim tarzının dinamiklerine dair izahatı için son derecede önemliydi. Marx, aynı zamanda bölüşüm payları kategorilerini de yeniden tanımlıyordu. Artık ayrım çizgisi kapitalist toprak sahibi ve işçinin rollerini tefrik eden çizgi değildi. Marx’a göre iki katlı bir sınıfsal şema yeterliydi. Asıl önemli olan, üretim araçlarının sahipliği hususunda yasal olarak tanınmış, büyük çıkarlara sahip kişileri, bunlara sahip olmayanlardan ayırmaktı. Bu temel üzerinde, -klasik geleneğin son derecede önem verdiği – tarım ve sanayi arasındaki ayrım büyük ölçüde buharlaşmaktaydı.”¹³

Marx kapitalizmin de daha öncekiler gibi geçici olduğunu ve zamanı geldiğinde yerini daha üst düzeyde bir üretim biçimine bırakacağını savunmuştur. Bu bağlamda Marx, kapitalizmin teknik temelini devrimci olduğunu vurgular.¹⁴ Bu devrimci nitelik, uzlaşmaz çelişkileri olgunlaştıracak ve bu süreç, kendisinden sonra egemen olacak üretim biçimine yol verecektir.¹⁵

12 Alaattin Bilgi, Karl Marx, Kapital, Özet ve Kılavuz, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, s.13.

13 J.William Barber, a.g.y., s.192.

14 Karl Marx, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2009, s.90.

15 Komünist Parti Manifestosu, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s.113; “Burjuvazi, üretim araçlarını ve böylelikle üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimciyleştirmeksizin varolamaz. Daha önce bütün sanayici sınıfların ilk varlık koşulu, bunun tersine, eski üretim tarzlarının değişmeksizin korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki düzenin kesintisiz bozulması, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağı bütün daha öncekilerden ayırt eder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte tasfiye oluyorlar, bütün yeni oluşmuş olanlar kemikleşmeden eskiliyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor ve en sonu insan, kendi gerçek yaşam koşullarına ve hemcinsiyle olan ilişkilerine ölçülü bir anlayışla bakmak zorunda kalıyor”.

Emek – Değer Teorisi

Emek değer teorisi, değer kavramını, kendisinden önce olduğu gibi insanla doğa arasında bir ilişki olarak değil, insanla insan arasındaki ilişkiler bütünü olarak açıklaması ile eşsiz bir nitelik kazanır.

Ricardo tarafından geliştirilecek ve Marx'ta son haline ulaşacak olan emek – değer teorisi, temelini Smith'ten alır. Buna göre, malların değeri, her birinin üretimi için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlenir.

Ancak ilk önermedeki tutarlılığına karşın, Smith bu temel ile çelişen teorik yaklaşımlar geliştirmiştir. “Bu tutarsızlıklar iki başlık altında toplanabilir: (1) Değerin ikileşmesi olarak anabileceğimiz bir yaklaşımla Smith, emek değer teorisini oluşturan asıl önermesinin yanısıra, bununla içiçe, ikinci bir tanım (“malın emrettiği emek”) geliştirmiş ve bu iki tanımı eşanlamlı imişçesine kullanmıştır. (2) Daha da önemlisi, tahlilinin sonucunda, her iki ölçütün de sermaye birikiminden ve toprağın mülk edinilmesinden sonra geçerliliğini yitirdiğini, bu aşamada işin içine kâr ve rant da girdiğinden değeri malın üretimi için gerekli maliyetlerin toplanmasıyla elde edilecek bir “doğal fiyat”ın oluşturduğunu (“toplama teorisi”) ileri sürerek emek değer teorisini kapitalizm öncesi bir dünyaya hapsedmiştir”.¹⁶ Teoriyi bu esareten kurtaracak yaklaşımlar, Ricardo ile başlayan zincirde asıl olarak Marx tarafından geliştirilmiştir.

Ricardo'nun Emek – Değer Teorisi

Emek değer teorisi, Marx'ta doruğuna çıkan analitik yapısının tutarlı temellerini, Ricardo'dan alır.

Ricardo “değer” kavramını açıklarken, Smith'in izinden giderek kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkı vurgulamaktadır. Metalarn değiştirilebilirlik değerinin, üretimi için gerekli emek miktarı ile belirleneceğini savlayan Ricardo, buna koşut olarak, kullanılan emek miktarındaki artış ya da azalışların metalarn değerini artıracığı ya da azaltacağını söyler.

Bu noktadan itibaren Ricardo, Smith'in savlarını eleştirerek reddeder. O'na göre, Smith ile birlikte “emek bazen daha fazla, bazen daha az miktarda mal satın alabilir, bunun nedeni, bu malları satın alan emeğin değerinin değişmesi değil, o malların değerinin değişmesidir” demek ve “her zaman ve her yerde tüm metalarn değerini saptayan ve kıyaslayan tek ve nihai ölçüt, kendi değeri asla değişmeyen emektir” sonucuna varmak doğru olmayacaktır.¹⁷

¹⁶ Sungur Savran, a.g.m., s.18.

¹⁷ David Ricardo, a.g.y., s.31.

Ricardo, farklı emek türlerinin değerinin zaman içinde piyasada tam bir kesinliğe kavuşacağını ve bunu emekçinin ustalığı ile emeğin yoğunluğunun belirleyeceğini söyler. Bu bağlamda, bir metanın üretimi için gerekli emek miktarında zaman içinde oluşacak bir değişikliğin, kendisini metanın görece değerinde de göstereceğini ortaya koyar.

Ricardo, metaların değerini yalnızca bunlara doğrudan uygulanan emeğin değil, bu emeğe yardımcı olan araç gerecin de etkilediğini ifade ederken, konunun açıklanmasını geyik ve kunduz avlama örneği üzerinden yapmaktadır.¹⁸ Bu bağlamda, örnekteki malın değerini, hem avlama faaliyeti için sarfedilen emek hem de av araçlarının yapımı için sarfedilen emek toplamı belirler.

Metaların üretimi için gerekli emek miktarı herhangi bir nedenle düşerse, metaların değeri de, üretilmeleri için daha az emeğin yeterli olması nedeniyle düşecektir. Buna karşılık, “emeğin ücretindeki değişiklik, metaların görece değerinde hiçbir değişiklik yaratamaz; ücretler artmış olsa bile, sözkonusu üretim dallarında daha fazla miktarda emek gerekli olmayacak, yalnızca emeğe daha fazla fiyat ödenmeye başlanacaktır.”¹⁹

Bununla birlikte, metaların görece değerinin, bunların üretiminde kullanılan emek miktarı tarafından belirleneceği ilkesi; makine, sabit ve de dayanıklı sermaye kullanım durumlarına göre önemli değişikliklere uğrayacaktır. Bir uğraşta kullanılan toplam sermaye miktarı aynı olmasına karşın, sermayenin sabit ya da döner sermaye bileşimlerinin farklı olması olanaklıdır. Bu bileşim farklılığı ise, malların değerini değiştirmektedir.²⁰

O halde ‘emek miktarı değişmediği sürece malların değeri de değişmez’ kuralı, üretim sürecinin içerdiği sermaye bileşiminin farklılaştığı durumlar için tadilata uğramaktadır. “Kullanılan emek miktarı sabitken, emeğin değeri arttığında,

18 A.k., s.37; Kunduz ve geyik öldürmek için gereken araçların tamamı belli bir sınıf insana ait olurken, bu hayvanların ortadan kaldırılmasında kullanılan emeği başka bir sınıf sağlıyor olabilir. Ancak bu iki hayvanın görece fiyatları, gerek sermaye oluşumunda gerekse hayvanların ortadan kaldırılmasında fiilen kullanılan emeğe orantılı olacaktır.

19 A.k., s.40.

20 A.k., s. 44; “Metalar, benzer koşullar altında üretildikleri sürece; bu metaların birbirleri karşısındaki değerlerini, metalardan birini ya da diğerini üretmek için gerekli olan emek miktarının artması ya da azalması dışındaki herhangi bir başka neden etkilemeyecektir. Ancak sözkonusu iki metanın değerleri, aynı miktarda emek ama farklı oranda sabit sermaye kullanılarak üretilen diğer metalar karşısında değişiklik gösterecektir. Bunun nedeni... emeğin değerindeki artıştır. Arpa ve yulaf, ücretlerdeki değişiklik ne olursa olsun birbirleri karşısında aynı ilişkide olacaklardır. Pamuklu mallar ile kumaş arasındaki ilişki de, üretilme koşulları tamamen aynı olduğu sürece değişmeyecektir. Ancak ücretlerdeki düşme ya da yükselme karşısında; pamuklu mallara kıyasla arpa ya da kumaşa kıyasla yulaf, daha az ya da daha fazla değerli hale gelebilir.”

üretilebilmeleri için sabit sermaye kullanılan malların değıştirilebilirlik değeriinde bir düşme görülecektir ve sabit sermaye miktarı ne kadar büyükse, düşme de o denli büyük olacaktır.”²¹

Ricardo, “Smith’in tutarsızlıklarını ayıklama işlevi çerçevesinde, hem emek emri teorisini, hem de toplama teorisini eleştirir ve reddeder. “Burada daha önemli olan ikincisidir, çünkü Ricardo’nun bütün amacı emek değeri teorisinin kapitalizm koşulları altında da geçerli olduğunu kanıtlamaktır. Bunu yapabilmek için önce emek değeri teorisinin rant ve kâr ile çelişmediğini ortaya koymak zorundadır.”²²

Ricardo’nun analitik başarısı, aynı zamanda içerdiği tutarsızlıkla, kendisinden sonra, “Ricardo iktisadının tadilat sorununu” gündeme getirmiştir. Çünkü Ricardo bölüşümün değeri etkilemediğini, tam tersine değerin bölüşümü belirlediğini kanıtlamaya çalışmıştır. Ancak aynı Ricardo, ücret değışikliklerinin malların gövrelî değeri üzerinde bir etki yaratacağını öne sürerek, eksik soyutlama sorununun içine düşmüştür. Mutlak ve gövrelî değeri konusunda Ricardo’nun içine düştüğü açmazın nedeni, burjuva bakış açısını aşamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kâr ve artı değeri birbirinden ayıracak soyutlama düzeyine ulaşamamıştır. Başka bir deyişle, burjuva iktisat biliminin sınırlarına çarpmıştır.

Marx’ın Emek – Değeri Teorisi

Marx değeri analizinde Ricardo’cu emek girdisi yaklaşımının esaslarını benimsemiş, Ricardo’yu izleyerek sermaye mallarını stok edilmiş emek olarak görmüştür. Bununla birlikte, “üretim şemasından ayrı bir unsur olarak toprak, bu analizde gerçekte gözden kaybolmuştur. Marx toprakla ilgili iktisadi açıdan önemli herşeyi, emek girdilerine ayrıştırılabilir görmüştür.”²³

Marx’ın Ricardo’nun yaklaşımını önemli ölçüde geliştirdiği açıktır. O’na göre emek gücünün değeri de bizzat emek girdileri tarafından tayin edilir. “Emek gücünün değeri, öteki her metada olduğu gibi, bu özel nesnenin üretimi ve dolayısıyla yeniden üretimi için gerekli emek zamanı ile belirlenir.”²⁴

Bu aynı zamanda vasıfsız işin değerini de ortaya koyar. Bu bağlamda, zorunlu gereksinimleri karşılayacak kadar emek girdisi miktarı, ücret tabanını temsil eder. Ücret farklılaşması ise bir diğer emek girdisi türünce belirlenir: işçileri beceriyle donatmak için harcanan emek – zaman. “Marx burada, ilk klasistlerin ‘üretken’

21 A.k., s. 48.

22 Sungur Savran, a.g.m., s.18.

23 J.William Barber, a.g.y., s.174.

24 Karl Marx, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2009, s.173.

terimini kullanım tarzlarına karşı çıkararak, (maddi nesnelere üretiminde doğrudan yer alan bir etkinlik olmamasına karşın) işçilerin eğitiminin normalde 'üretken' olarak mütalaa edilmesi gerektiğini ısrarla ileri süren Mill'in sarkık bıraktığı ipi yakalamıştı.²⁵

Marx'a göre; "insan organizmasının belli bir sanayi dalında hüner ve beceri kazanabileceği şekilde değişikliğe uğramasını ve özel türde bir emek gücü olabildiğini sağlamak için, özel bir öğrenim ya da eğitim gereklidir; bu da, az ya da çok bir meta eşdeğerine malolur. Bu miktar, emek gücünün az ya da çok karmaşık olma niteliğine göre değişir."²⁶

Marx, emek girdisinin hangi koşullar altında değer üretici olacağına ilişkin yaptığı belirlemelerle, kuramının temellerini sağlamlaştırmıştır. Buna göre, 'çağın ortalama becerisi ve yoğunluk derecesi ile normal koşullar altında bir maddenin üretilmesi için gereken emek zaman' toplumsal açıdan gereklidir.

Marx, el tezgahında yapılan iş ile dokuma makinesinde yapılan işi karşılaştırarak emeğin değerindeki değişimi örneklendirmektedir. Buna göre, dokuma makinesinde belli bir miktarda ipliği dokumak için gereken zaman, el tezgahında aynı işi yapanlara göre yarı yarıya azalmıştır. Bu bağlamda tezgahta çalışanların bir saatlik çalışma sonucu ortaya çıkardıkları ürün, değişimden sonra ancak yarım saatlik toplumsal emeği temsil etmekte, dolayısıyla da değerini yarı yarıya yitirmiş bulunmaktadır.

Marx üretimin bir değer ifade edebilmesi için, mutlaka değişime yönelik olması gerektiğini savunarak, kapitalist üretim tarzının pre – kapitalist üretim tarzlarından olan farkını da açıkça ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, aynı zamanda kapitalist sistemin artı değer sömürüsü kavramına da bir giriş oluşturuyordu.

Rant Teorisi

Neoklasik iktisat rantı, toprak kullanmanın alternatif bir maliyeti olarak görürken; Ricardo'cu ve Marxist teori rant kavramını bölüşüm kategorisi içerisinde değerlendirir.

Adam Smith, 'doğanın aldığı fiyat' olarak tanımladığı rant konusunda, tarım ve imalat sektörlerini farklılaştırır. Buna göre; "Tarımda doğa insanla birlikte çalışır; doğanın emeği hiçbir harcama gerektirmez, üstelik ürünü en pahalı işçinin ürünü kadar değer taşımaktadır... Bu nedenle, tarımda kullanılan işçiler ve iş

25 J. William Barber, a.g.y., s.175.

26 Karl Marx, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2009, s.175.

hayvanları, manüfaktürde çalıştırılan işçiler gibi, sadece kendi tüketimlerine ya da kendilerini çalıştıran sermaye ile sermaye sahibinin kârına eşit bir değeri yeniden üretmekle kalmazlar, çok daha büyük bir değeri yeniden üretirler: Çiftçinin sermayesi ve bütün kârından başka, toprak sahibinin rantını da yeniden üretirler. Bu toprak rantı, toprak sahibinin çiftçiye ödünç verdiği, doğanın sözü edilen güçlerinin ürünü olarak düşünülebilir... (Buna karşılık) manüfaktürlerde doğa hiçbirşey yapmaz; herşeyi insan yapar ve yeniden üretim, her zaman için, yeniden üretimi doğuran unsurların gücü ile orantılı olmak zorundadır. Bu yüzden tarımda kullanılan sermaye, sadece manüfaktürlerde kullanılan aynı miktar sermayeden daha fazla miktarda üretken emeği harekete geçirmekle kalmaz, aynı zamanda kullandığı üretken emek miktarı ile orantılı olarak, ülke toprağı ve emeğinin yıllık ürününe ülke halkının gerçek zenginliği ve gelirine, çok daha büyük bir değer katar. Bir sermayenin kullanabileceğı bütün yolların içinde, topluma en yararlı olanı, kuşkusuz bu yoldur".²⁷

Smith'in analizinde rantın yeniden üretiminin topluma ne denli yararlı olduğu anlatılırken; rantın topluma olan maliyetinden söz edilmemesine, Ricardo, Buchanan'dan aktardığı görüşlerle yanıt vermektedir; "Rantın yeniden üretilmesinden toplumun sağlayacağı hiçbir mutlak kazanç yoktur. Ranttan sadece bir sınıf, diğerinin pahasına kazanç sağlamaktadır. Doğa, ekim sürecinde insan emeği ile birlikte çalıştığı için tarım kesiminin ürün sağladığı ve bunun sonucunda rant getirdiğı kavramı tamamen hayal ürünüdür. Rant üründen değil, ürünün satıldığı fiyattan elde edilir. Bu fiyat ise, doğanın üretime yardımcı olmasının fiyatı değil, tüketimi arza uyduran fiyattır."²⁸

Ricardo toprak mülkiyeti ile ortaya çıkan rant üzerine yazarken, temel olarak rantın, metaların görelî değerinde üretim için gerekli olan emek miktarından bağımsız olarak herhangi bir değışiklik yaratıp yaratmadığını inceler.

Ricardo bu alanda da Smith'ten olan farklılığını ortaya koyarak işe başlar. Buna göre Smith, rant kavramını sermayenin faizi ve kâr ile karıştırmaktadır ve çoğu zaman günlük dildeki anlamı ile kullanmaktadır. Oysa Ricardo'ya göre rant, "toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanarak elde edilen üründen toprak sahibine ödenen parçadır."²⁹

Bu bağlamda toprağın rant üretmesi için, sahiplenilmiş olması gerekir. Hava ve suyun üretim için sağladıkları doğa gücüne karşın ranta konu olmamaları, "henüz hiç kimsenin 'rüzgar ve güneş benimdir ve sağladığı hizmetlere karşılık ödeme

27 Adam Smith, a.g.y., s. 296.

28 David Ricardo, a.g.y., s.69.

29 A.k., s.61.

yapılmalıdır' diyememesindedir". Buna karşılık "toprak ne zaman ki kendine özgü ayrıcalıklara sahip olur, miktarı sınırsız olmaktan çıkıp kalitesi değişmeye başlar ve nüfus artışı nedeniyle daha düşük kalitedeki ya da daha az avantajlı konumdaki topraklar ekime sokulur, o zaman toprak kullanımı karşılığında rant ödenir."³⁰

Bu çerçeveden türeyen Ricardo'nun farklılık rantı ve Marx'ın mutlak rant kavramları, aşağıda incelenmektedir;

Ricardo'nun Farklılık Rantı

Ricardo'nun farklılık rantı, her ürün için tek bir fiyatın oluşabileceği piyasa ekonomisinde işletmeler arası verim farklılıklarının bulunması önkoşullarına gereksinim gösterir. Her ne kadar bu iki koşul da tarımsal üretime özgü değilse de, tarımın iki özelliği, farklılık rantını tarımsal kesimin sürekli bir niteliği haline getirir: Rekabet eksikliği ve sermayenin hareketliliğinin görece olarak düşük olması. Bu özellikler tarımda aşırı kârları sürekli kılar. Bunun nedenleri, toprağın üretilemeyen bir üretim aracı olması ve fiyatların oluşumunda her iki sektör arasında farklılıklar bulunmasıdır. Sanayide fiyatların oluşmasında ortalama maliyetler etken olurken, tarımsal fiyatlar marjinal toprağın maliyetine göre oluşmaktadır.³¹

Ricardo, toprak verimlilikleri farkına göre ödenen rantın farklılaştığını örnek ile açıklamaktadır. Buna göre 1., 2. ve 3. kalitedeki toprakların belli bir büyüklüğünün ekiminden sırasıyla 100, 90 ve 80 quarter mısır elde edildiği varsayılmaktadır. Yeni yerleşilen bir ülkede birinci sınıf toprak ekilerek 100 quarter mısır elde edilecek, mısır onu eken kişiye ait olacak ve aynı zamanda sermayenin kârını temsil edecektir. Nüfus arttıkça ikinci sınıf topraklar da ekilecek, 90 quarter mısır elde edilecek, birinci sınıf toprak için 100 ile 90 quarter arasındaki fark olan 10 quarter değeri rant ödenmeye başlanacaktır. Çünkü ikinci sınıf toprağı eken kişi ister 10 quarter değeri rant ödeyip birinci sınıf toprağı eksin, ister rant ödmeden ikinci sınıf toprağı eksin, elindeki sermaye ile aynı sonucu alacaktır. Bu süreç böylece daha alt verimliliğe sahip topraklara doğru devam edecektir.³²

"Böylece marjinal toprağın dışındaki tüm toprak parçaları sürekli olarak rant elde ederler ve talep arttıkça fiyatlar yükselerek farklılık rantı da kitle olarak büyür. Burada önemli bir nokta, farklılık rantının (mutlak rantın aksine) fiyatı

30 A.k., a.g.y., s.63.

31 Korkut Boratav, Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, Şubat 2004, s. 168, 169.

32 David Ricardo, a.g.y., s.64.

artırmaması olgusudur; bu rant, fiyata bir eklenti değildir, fiyatlar (talebe ve marjinal maliyetlere bağlı olarak) arttığı sürece ve bu yüzden rant kaçınılmaz olarak ve tanım gereği yükselir.”³³

Ricardo, sermaye – nüfus – rant arasında bir ilişki kurmaktadır. Buna göre, nüfus kendisini onu istihdam eden fonlara göre ayarlar; sermayedeki büyümeyle artar, küçülmeye azalır. Bu ilişkiler zinciri içerisinde, sermayedeki düşme mısıra olan efektif talebi daraltacak, bu doğrultuda mısır fiyatları düşecek ve ekim alanları azalacaktır. Buna karşılık rant, sermaye ile doğrusal bir ilişki içerisindedir: sermaye biriktikçe artar, sermaye azaldıkça daralır. Sermayenin azalması süreci devam ettikçe, en az üretken olandan başlayarak toprakların kullanımından vazgeçilir, ürünlerin değiştirilebilirlik değeri düşer ve sonuçta toprak için rant ödeme gerekmez.

Ricardo'nun kavramsallaştırmasına göre rant, zenginliğin nedeni değil, belirtisidir. Rantın yükselmesi, ülkede zenginliğin arttığını ve artan nüfus için gıda sağlanmasının giderek zorlaştığını gösterir. Bu bağlamda, “mısır fiyatını, en fazla miktarda emek kullanılarak üretilen mısır belirlemektedir; dolayısıyla rant asla mısır fiyatının bir parçası olamaz.”³⁴ Bu değerlendirmelerle Ricardo, Adam Smith'in, ‘metaların değiştirilebilirlik değerini düzenleyen temel kuralın (bir metanın mübadele değerini o metanın üretiminde kullanılan görece emek miktarınca belirlenmesi) toprak mülkiyeti ve rant nedeniyle değişebileceği’ varsayımını reddeder. “Metalın çoğunluğunun bileşiminde hammadde bulunmaktadır, ama, bu hammaddelerin değerini, mısır için de geçerli olduğu gibi, toprakta kullanılan ve rant ödenmesinin gerekli olmadığı en son sermaye parçasının üretkenliği belirleyeceği için, rant, metaların fiyatının bir parçası olamaz.”³⁵

Farklılık rantı tarım – sanayi paylaşım sorunlarından çok, tarım içi bölüşüm ilişkilerine ait bir kategoridir... Farklılık rantının artığa el koymayı değil, artığın paylaşımını açıklayan (dolayısıyla temel değil, tali) bir bölüşüm ilişkisi olduğu ileri sürülebilir... Farklılık rantı, tarımın çok çeşitli örgütlenme biçimlerinde varlığını sürdürebilen bir bölüşüm kategorisidir. Tarım dışında kapitalist ilişkilerin egemen olduğu; dolayısıyla ekonominin tümünün piyasa mekanizmasına bağımlı olduğu bir yapıda büyük toprak mülkiyetinin, hatta kapitalist çiftçiliğin tasfiyesi farklılık rantının tarım dışına intikali için yeterli bir çerçeve oluşturmaz. Bu rant, büyük olasılıkla yine tarım içindeki sınıf ve tabakalar (köylü, tefeci, tüccar) arasında paylaşılacaktır. Ancak bu, genel olarak rant kuramının sanayi sermayesi ile tarım arasındaki bölüşüm ilişkilerini hiçbir surette kapsamadığı anlamında

33 Korkut Boratav, a.g.y., s.169.

34 David Ricardo, a.g.y., s.69.

35 A.k., s.70.

yorumlanmamalıdır. Bu temel soruna Ricardo'cu rant kavramının dışına çıkarak ve Marx'ın geliştirdiği mutlak rant kuramını inceleyerek yanıt aranmalıdır.³⁶

Marx'ın mutlak rantı

Yukarıda görüldüğü gibi, farklılık rantı kavramına göre, rantın oluşabilmesi için toprak verimlilikleri arasında fark olması gerekir. Ayrıca, en verimsiz olan toprak herhangi bir rant doğurmaz.

Oysa toprak mülkiyetinin bir tekel oluşturduğu durumlarda, toprak sahibi hangi tür olursa olsun, toprağın işletme hakkını çiftçiye karşılıksız vermez. Böylece, en verimsiz toprak dahi sahibine bir rant sağlar ve marjinal toprak rantı, farklılık rantından ayrı olarak, tüm toprak parçalarına eşit olarak yansır. Bu rant, Marx tarafından "mutlak rant" olarak kavramsallaştırılmıştır.

Kapitalistin tarıma yatırım yapmasının cazip olabilmesi için, ürün fiyatlarının, normal kâra ek olarak mutlak rantı da içeriyor olması gerekir. Bu, mutlak rantı, fiyata eklenmeyen, ancak fiyattan ödenen farklılık rantından ayıran en temel özelliktir. Zira, mutlak rant böylece tarım ürünü fiyatlarına bir eklenti olarak ortaya çıkmış olur; farklı bir ifadeyle, tarım ürünü fiyatları, mutlak rantı içerdikleri için yükselmiş olurlar. Bu özellik mutlak rantın, farklılık rantından ayrı olarak tarım ile sanayi arasında bir bölüşüm ilişkisi olma sonucunu doğurur.³⁷

Mutlak rantın ölçüsü nedir? Marx, tarım ürünlerinde fiyatların değerleri aşması durumunu, fiili bir tekel durumu ile açıklamaktadır. Marx'a göre " rant yalnızca ne üretim fiyatı ne de metaların değeri tarafından değil, alıcıların gereksinimleri ve ödeme yetenekleri tarafından belirlenen gerçek bir tekel fiyatına dayanabilir. Bunun tahlili, piyasa fiyatlarının gerçek hareketinin ele alındığı rekabet teorisine dahildir"³⁸

Buna karşılık Boratav, bu ayrımı yapay bulmaktadır. O'na göre mutlak rant, ek toprakları üretime çekebilecek sifıra yakın asgari bir düzeyle, kârları sifıra indiren bir azami düzey arasında, herhangi bir noktada oluşabilir. Fiili düzey ise, toprak arz ve talebi, kapitalistler ve toprak sahipleri arasındaki, yani sınıf içi rekabetin görece durumu, farklı bir deyişle bu iki sınıf arasındaki güç dengeleri tarafından belirlenir.³⁹

36 Korkut Boratav, a.g.y., s. 170, 172, 173.

37 Karl Marx, Kapital, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 2006, s. 658 – 678.

38 A.k., s. 672.

39 Korkut Boratav, a.g.y., s. 170, 179, 180.

Bu bağlamda Boratav, toprak üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin mutlak rant doğurma biçimlerini aşağıdaki gibi değerlendirmektedir,⁴⁰

- Tarımda özel mülkiyete dayanan ve mülk sahiplerinin kapitalist çiftçi oldukları yapılarda mutlak rant vardır, ancak rant, toprak sahiplerinden kapitalist çiftçiye intikal etmiştir.
- Hipotetik bir durum olarak, toprakta özel mülkiyetin lağvedildiği fakat kapitalist çiftçiliğin serbest olduğu yapılarda mutlak rant alternatif bir maliyet, dolayısıyla da fiyat artırıcı bir etken değildir.
- Tarımda küçük meta üretiminin yaygın olduğu yapılarda, mutlak rant ortadan kalkmış ve sanayi sermayesi açısından toprak mülkiyeti fiilen lağvedilmiştir. Bunun nedeni, küçük üreticinin kendisi dışında olan tarımsal fiyatı reddetme seçeneğine sahip olmamasıdır. Böylece rant, küçük üretici için fiyata eklenebilecek bir alternatif maliyet olamaz; aynı veya nakdi olarak yapılan kira ödemeleri ise, aslında net hasıladan yapılan indirimlerdir.

Sonuç

Klasik iktisadı kuran Adam Smith ve onun temellerini tutarlı bir şekilde kurgulayan David Ricardo, burjuva iktisatçılardır. Marx ise, kapitalizmin feodal üretim tarzını yıkarkenki devrimci etkisini saptamakla birlikte, getirdiği bunalım teorisi ile kapitalizmin de daha üst bir üretim tarzı modeli ile aşılacağını belirtmiştir.

Adam Smith, geçmişin merkantilizmine karşı liberalizm düşüncesini temellendirmiştir. Ancak kurgusundaki tutarsızlıklar, kaynağını Smith'ten aldığı ileri süren vülger iktisatçıların günümüzde dahi boy göstermesine neden olmuştur. Asıl olarak bir iktisadi büyüme teorisi geliştirmeye çalışan Smith, büyüme ve rekabetin getireceği refahın, toplumdaki üç sınıfa da (sermaye sahipleri, toprak sahipleri ve işçiler) olumlu şekilde yansıtacağını öne sürmüştür. Böylece tek yönlü bir kurgulama ile bölüşümün büyüme üzerindeki etkisini açıklarken; büyümenin bölüşüm üzerindeki etkisini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Ricardo ise, burjuvazi ile toprak sahipleri arasındaki çıkar çatışmalarını merkezi sorun olarak değerlendirmiş ve burjuva sınıfı çıkarları doğrultusunda çözümler üretmiştir. Bu çerçevede, İngiltere'de hazırlanan Buğday Yasası ile buğday dışalımına kısıtlamalar getirilmesinin buğday fiyatlarını yükseltmesi ve bu durumun toprak sahiplerinin lehine - burjuva sınıfının çıkarları aleyhine

40 A.k., s. 170, 180, 181.

gelişim göstermesi üzerine; içlerinde Ricardo'nun da bulunduğu iktisatçılar, buğday yasalarının iptal edilmesini savunmuşlardır.

Klasik iktisadın tutarlı temellerini kuran ve bir anlamda Marx'ın çalışmalarını önceleyen Ricardo, burjuva bakış açısını aşamamış ve bu nedenle de kendi sınırlarının ötesine geçememiştir.

Kapitalizmin yükseldiği dönemi diğer iktisatçılarla birlikte yaşayan ve gözleyen Marx, o güne dek görülmemiş bir tutarlılık içerisinde iktisat kuramını geliştirmiştir. Değer analizinde Ricardo'cu yaklaşımının hareket noktasını benimseyerek sermaye mallarını stok edilmiş emek olarak görmüş; bu bağlamda toprakla ilgili iktisadi açıdan önemli herşeyi de emek girdilerine ayrıştırılabilir olarak değerlendirmiş; ancak, artı-değer analiziyle Ricardo'nun değer kuramını aşmıştır.

Marx teknolojik gelişmenin emeğin üretkenliğini artıracaklarını, malların değerini düşüreceklerini, çalışma saatlerini azaltacaklarını ve sonuçta artı değer oranının artacağını savlamıştır. Klasikler ise bunun tersine, gelişme sürecinin, ihtiyaç maddelerinin üretimi için gereken emek miktarını artıracaklarını ileri sürmüşlerdi. Bu düşünceye göre, ulusal gıda maddesi gereksiniminin fazlalığı, ana geçim maddesinin maliyetini artıracak ve böylece kapitalistlerin artı değer oranı kaçınılmaz olarak daralacaktı.

Marx, tarım ile sanayi arasındaki ayrımın, klasiklerin sandığı kadar keskin olmadığını savunarak bu düşünceyi reddetmiştir. O'na göre kapitalist üretim tarzı, kısa sürede tüm sektörlerde egemen olabilecek bir doğaya sahiptir. Kapitalizm geliştikçe de, ekonomide tüm alanlarda benzer etkiler göstererek ekonomik bütünselliği sağlayacaktır.

Marx, kapitalist üretim tarzının eski köylüyü yok ederek yerine ücretli işçiyi koyduğunu, tarım ve sanayi arasında eskiden bulunan bağın koptuğunu; ancak daha üst düzey bir sentezin maddi koşullarının yaratıldığını ifade etmektedir.⁴¹

Marx, köylüleri ve çiftçiyi yalnızca "eski toplumun siperi" olarak nitelemekle

41 Karl Marx, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2009, s.481; "Büyük sanayi, tarım alanında, diğer alanlardan daha fazla devrimci bir etki yapmaktadır ve bu nedenle de, eski toplumun kalesi olan köylüyü yok ederek, yerine ücretli işçiyi koymaktadır. Böylece toplumsal değişme isteği ile uzlaşmaz sınıf karşıtlıkları, kırsal bölgelerde de kentlerdeki düzeye yükselmiştir. Rasyonel olmayan eski usul tarım yöntemlerinin yerini bilimsel yöntemler almıştır. Kapitalist üretim, tarım ile manüfaktürü çocukluk çağlarında bir arada tutan eski birlik bağını kopartıp atmıştır. Ama aynı zamanda gelecekte daha üst düzeydeki bir sentezin maddi koşullarını yaratır, yani tarım ile sanayinin geçici bir süre devam eden ayrılıklar sırasında kazandıkları daha yetkin biçimlere dayanan birliğini"

kalmaz. Hindistan köyleri üzerine yazarken, bu konudaki gözlemlerini olabildiğince açık olarak ortaya koymaktadır. Buna göre, saf ve sevimli köy toplulukları, zararsız görünümüne karşın, her zaman doğu despotizminin temellerini oluşturmuşlardır. “Bütün dikkatini sefil bir toprak parçası üzerinde yoğunlaştırarak imparatorlukların yıkılmaları, anlatılması olanaksız vahşetler, koskoca kentlerin nüfuslarının katledilmeleri karşısında, kendisini lütfedip farkedenden herhangi bir saldırganın çaresiz kurbanı olan doğa olayları karşısında gösterdiği ilgiden fazlasını göstermeyerek seyirci kalmış bu barbarca bencilliği unutmamalıyız.”⁴²

Marx’ın bu konudaki düşüncesi öylesine belirgindir ki, Hindistan üzerindeki İngiliz emperyalizmini, ‘toplumsal devrim yaratıcısı’ olarak nitelemekte ve İngiliz buharlı makinesi ve biliminin, Hindistan’ın her yerinde tarım ve imalat sanayisi arasındaki birliği yıktığını anlatmaktadır. Bu konudaki düşüncesine bir açıklık getirmek gereksinimi hissedenden Marx, şu belirlemelerde bulunmuştur; “İngiltere’nin, Hindistan’da bir toplumsal devrim yaratırken, ancak en iğrenç çıkarılara göre hareket ettiği ve bunları kabul ettirmede aptalca davrandığı doğrudur. Ama sorun bu değildir. Sorun, insanoğlunun, Asya’nın toplumsal durumunda köklü bir devrim olmaksızın yazgısını tamamlayıp tamamlayamayacağıdır. Eğer tamamlayamayacaksa, suçu ne olursa olsun, bu devrimi getirmekle İngiltere, tarihin bilinçsiz aleti olmuştur”.⁴³

İzleyen süreçte tarihin çarkları, komünist devrimleri, köylü toplulukları ya da en azından Batı’lı ülkelere göre daha az sanayileşmiş ülkeler olarak nitelenebilecek Rusya’da ve Çin’de ortaya çıkaracaktır.

Son tahlilde, kapitalizmin, merkez ve çevre ülkelerinde kollarını aralarında tarımın da bulunduğu tüm üretim sektörlerine uzattığı ve zamanlamaları farklı da olsa, kapitalizmin gelişim düzeyine bağlı olarak köylü – çiftçileri, mülk sahibi olsun olmasın işçileştirdiği, yaratılan artı değeri ençoklaştırdığı, sömürü düzeyini yükselttiği gözlenmektedir. Bu anlamda Marx’ın öngörülerinin 150 yıl sonra bile yaşama geçmeye devam ettiği söylenebilir. Sürecin yeni dünya düzeni çerçevesinde “devrimci” niteliğini koruyup korumadığı ise, güçlü bir tartışma konusu olmaya adaydır.

42 Karl Marx, Friedrich Engels, Sömürgecilik Üzerine, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s.39.

43 A.k., s. 40

KAYNAKÇA

- Barber, J.William, İktisadi Düşünce Tarihi, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bilgi, Alaattin, Karl Marx, Kapital, Özet ve Kılavuz, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
- Boratav, Korkut, Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, Şubat 2004.
- Hunt, E.K, İktisadi Düşünce Tarihi, Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara, 2005.
- Komünist Parti Manifestosu, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, Sol Yayınları, Ankara, 1993.
- Kuruç, Bilsay, Ricardo İktisadının Bazı Metod Sorunları, AÜSBF Yayınları No:301, Ankara, 1970.
- Marx, Karl, Kapital, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Ankara, 2009.
- Marx, Karl, Kapital, İkinci Cilt, Sol Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara, 2006.
- Marx, Karl., Kapital, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara, 2006.
- Marx, Karl., Artı Değer Teorileri, Birinci Kitap, Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1998.
- Marx, Karl., Artı Değer Teorileri, İkinci Kitap, Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1999.
- Marx, Karl., Felsefenin Sefaleti, Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara, 1999.
- Marx, Karl., Engels, Friedrich, Sömürgecilik Üzerine, Sol Yayınları, Ankara, 1997.
- Ricardo, David, Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri, çev: Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.
- Savran, Sungur, "Ricardo'nun Dehası ve Körlüğü", Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri, Belge Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.
- Smith, Adam, Ulusların Zenginliği, çev: Ayşe Yunus – Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1997.